

УДК 334.7:338.3/43
© 2012

Л.В. Демедюк

*Львівський національний
аграрний університет*

** Науковий керівник —
доктор економічних наук
О.А. Біттер*

ВІДТВОРЕННЯ ВИРОБНИЦТВА В ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВАХ*

Досліджено теоретичні та прикладні аспекти процесу відтворення виробництва в особистих селянських господарствах. Розроблено способи підвищення результативності функціонування особистих селянських господарств.

Особисті селянські господарства (ОСГ) є найпоширенішою формою господарювання у вітчизняному сільському господарстві. Процес відтворення виробництва в ОСГ є неперервним і виступає важливою складовою частиною процесу суспільного відтворення.

Проблеми розвитку ОСГ вивчали І.Ф. Балачук [1], В.К. Збарський [2], О.М. Онищенко [3], І.В. Прокопа [4], І.В. Свиноус [5] та ін. Нині недостатньо вивченими залишаються регіональні особливості розвитку ОСГ, особливості процесу відтворення в них виробництва.

Мета статті — розробити теоретичні та практичні аспекти відтворення виробництва в особистих селянських господарствах.

Результати досліджень. ОСГ за економіко-правовим змістом є сформованим у результаті приватизаційних процесів селянським господарством, яке дає можливість на основі використання власної праці та на власній землі повністю або частково забезпечувати себе продуктами харчування чи виробляти товарну продукцію сільського господарства. За економічним типом ОСГ поділяють на *споживчі, споживчо-товарні й товарні*. У приміській зоні переважає споживчо-товарний і товарний тип, а у віддалених районах — споживчий. Зважаючи на те, що ОСГ є основною формою господарювання в сільському господарстві, процес їх відтворення виступає одним з головних чинників розвитку сільських територій та формування сучасного сільського способу життя.

Оцінка розвитку ОСГ з погляду економічних інтересів сільських жителів забезпечила формування державної аграрної політики в цій сфері в 90-х роках минулого століття і привела до значного нарощування їхнього економічного потенціалу та збільшення обсягів виробництва продукції. У майбутньому ОСГ не можуть залишатися основною формою господарювання в сільському господарстві, оскільки мають істотний недолік: навіть за умови розширеного типу відтворення в такому господарстві не виникає умов для розширеного відтворення трудового потенціалу, формування цілісності в розвитку особи.

Сільське домогосподарство є однією з пер-

винних ланок процесу суспільного відтворення. Відтворення сільського домогосподарства так само передбачає етапи виробництва, розподілу, обміну та споживання. Особливо це стосується сільських домогосподарств, особисте господарство яких має натуральний характер і саме організовує відносно замкнутий процес відтворення — від стадії виробництва до стадії споживання.

Сільські домогосподарства мають власну базу для першого етапу процесу відтворення — виробництва, яке за несприятливих зовнішніх соціально-економічних умов може забезпечити високий рівень автономності як виробництва, так і споживання. Етапи процесу відтворення сільських домогосподарств відображено в таблиці.

Формування споживчого, споживчо-товарного чи товарного типу ОСГ відбувається на перших двох етапах процесу відтворення. Взагалі, сільська родина може віддати всі наявні в її володінні сільськогосподарські угіддя в оренду, тоді вона на етапі виробництва автоматично перетворює своє господарство в товарне. Така сама ситуація може виникнути на етапі розподілу, якщо вся вироблена продукція буде призначена для реалізації на ринку.

Упродовж 2000–2010 рр. відбулися значні зміни в розвитку ОСГ у режимі всіх 4-х стадій відносно замкнутого процесу їх відтворення. Виробництво валової продукції в порівнянних цінах 2005 р. скоротилося з 3592,4 до 3083,7 млн грн, тобто на 14,2%. При цьому скорочення відбулося практично лише за рахунок згортання тваринництва. Питома частка ОСГ у загальному обсязі виробництва в усіх категоріях господарств знизилася з 90,8 до 73,7%. Вони високими темпами втрачають своє значення в забезпеченні продовольчої безпеки не тільки сільських родин, а й регіону, країни загалом.

Виробнича структура ОСГ передусім визначається його типом (споживче, споживчо-товарне, товарне господарство), сімейними та місцевими традиціями у виробництві та споживанні продукції рослинництва й утриманні сільськогосподарських тварин, місцезнаходженням господарства та компактністю розмі-

Етапи процесу відтворення сільських домогосподарств

Назва етапу	Основні економічні дії членів домогосподарства
I — виробництво	Виробництво продукції рослинництва і тваринництва Переробка і зберігання продукції Будівництво і ремонт господарських приміщень, виробництво господарського інвентарю Народження і виховання дітей
II — розподіл	Розподіл виробленої продукції між членами домогосподарства для споживання, реалізації, допомоги родичам, відновлення процесу виробництва Розподіл наявних виробничих ресурсів між сферами ведення домогосподарства
III — обмін	Обмін виробленими благами між працездатними та непрацездатними членами домогосподарства
IV — споживання	Споживання вироблених у господарстві продуктів харчування Користування наявними в домогосподарстві непродовольчими засобами споживання Використання власної робочої сили для ведення особистого селянського господарства

щення окремих земельних ділянок, наявністю та облаштованістю громадських пасовищ, кон'юнктурою агропродовольчого ринку, кліматичними умовами конкретного року тощо. За досліджуваний період відбувався процес значного спрощення виробничої структури ОСГ, знижувався рівень інтенсифікації виробництва. Виробництво валової продукції на 1 га угідь за 2000–2010 рр. скоротилося вдвічі. Особливо високими темпами скорочуються обсяги виробництва молока внаслідок зменшення чисельності поголів'я корів.

Спостерігаються значні відмінності в показниках розвитку ОСГ приміської зони та віддалених районів. Рівень стабільності виробництва у віддалених районах, в яких переважають господарства споживчого типу, значно вищий порівняно з приміськими. У результаті кореляційно-регресійного аналізу відібраних показників розвитку ОСГ у розрізі адміністративних районів Львівської області встановлено, що основними чинниками, які впливають на обсяг виробництва валової продукції з розрахунку на одну особу є розмір використовуваної земельної ділянки, а також рівень урбанізації району.

Аналіз розподілу продукції ОСГ показав, що основна її частина споживається всередині господарств. Однак незважаючи на наявність особистого господарства, сільські жителі загалом харчуються значно гірше порівняно з міськими. Особливо гострою є нестача в раціонах селян м'яса та м'ясопродуктів, риби та рибопродуктів, фруктів, ягід і винограду. Відбувається процес поступової трансформації основної функції ОСГ у більш просту — зменшення навантаження на сімейний бюджет. Зростання грошових доходів сільського населення дає змогу скоро-

чувати розміри ОСГ, а нерідко — взагалі позбутися їх. Відбувається зворотний процес перетворення багатьох ОСГ у підсобні господарства.

Значний вплив на процес відтворення в ОСГ має цінове середовище, адже навіть господарства споживчого типу завжди мають надлишки виробленої продукції, які реалізуються на ринку. Рівень цін на окремі види продукції ОСГ мають вкрай нестабільний характер.

Особливо значними є коливання цін на молокосировину, картоплю, більшість видів овочів, фрукти і ягоди. Тому господарства споживчо-товарного і товарного типу не можуть сформулювати ефективної виробничої структури. Поширеним явищем стало зниження виробленого та зібраного врожаю сільськогосподарських культур. З огляду на це значно зростає роль держави й органів місцевого самоврядування з регулювання кон'юнктури агропродовольчого ринку.

У результаті прогнозування окремих показників, які характеризують процес відтворення в ОСГ, встановлено, що за збереження наявних тенденцій до 2020 р. обсяг виробництва валової продукції в цих господарствах у Львівській області скоротиться до 3 млрд грн, що поряд зі значним зростанням цього показника в агропідприємствах не призведе до його загально-го скорочення в усіх категоріях господарств. Однак очікується значне скорочення чисельності поголів'я корів та обсягів виробництва молока. Загалом сільські домогосподарства з великого постачальника молокосировини на ринок перетворюються на потужного її покупця. Цей процес відбуватиметься незалежно від обсягів державної фінансової підтримки розвитку скотарства в ОСГ, запровадженої в 2012 р.

Уряду слід значно збільшити фінансові ресурси для відродження розвитку скотарства в агропідприємствах.

Розвиток сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів є основою поліпшення процесу відтворення в ОСГ, умов виробництва та реалізації продукції. Доцільним є формування переважно багатопрофільних обслуговуючих кооперативів, оскільки в них забезпечуватиметься значно ефективніше використання ресурсів порівняно зі спеціалізованими кооперативами. Розрахунки показали, що для організації одного багатопрофільного кооперативу з молочарським, овочево-садівничим відділеннями та відділенням надання послуг з обробітку землі і збирання врожаю необхідна велика сума коштів — 1700 тис. грн. Навіть за умови 30%-ї оплати витрат з державного бюджету та організації кооперативу на базі трьох сільських рад (у середньому 5520 жителів і 1670 особистих селянських господарств) сума вступного внеску з розрахунку на одне господарство ста-

новитиме 700 грн, що може виявитися непосильним для значної частини господарств. Тому, з одного боку, слід збільшити частку компенсаційних витрат із державного бюджету в процесі організації багатопрофільних сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, а з другого боку, узаконити їхній неприбутковий характер, що забезпечить значно кращі економічні умови їх функціонування.

Неодмінною умовою забезпечення нормального протікання процесу відтворення виробництва в ОСГ є комплексний розвиток сільських територій. При цьому особлива увага має звертатися на розвиток виробничої та соціальної інфраструктури села. Пріоритетним напрямом розвитку сільських територій мають стати докорінні зміни в дорожньому господарстві, оскільки мережа добротних сільських доріг дає змогу подолати фрагментарність сільської поселенської мережі, поліпшити умови виробництва і реалізації продукції ОСГ та агропідприємств.

Висновки

В основі високих темпів скорочення обсягів виробництва в особистих селянських господарствах лежить їхня нездатність забезпечити кінцеву мету процесу відтворення — формування цілісності в розвитку особи. Високий рівень зайнятості сільського населення в особистих господарствах створює знач-

ні перешкоди в досягненні цієї мети. Тому сільські жителі об'єктивно змушені шукати інші, більш надійні джерела доходів. З огляду на це державна аграрна політика має орієнтуватися передусім на розвиток сільськогосподарських підприємств.

Бібліографія

1. *Баланюк І.Ф.* Формування власника землі в аграрному секторі економіки : монографія/І.Ф. Баланюк, П.Є. Матковський. — Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського нац. ун-ту ім. Василя Стефаника, 2011. — 201 с.
2. *Збарський В.К.* Малі форми господарювання в Україні: теорія, методологія і практика: монографія/В.К. Збарський. — К., 2005. — 432 с.
3. *Онищенко О.* Господарства населення: підсумкові оцінки, прогнози/О. Онищенко//Економі-

ка України. — 2003. — № 3. — С. 59–69.

4. *Прокопа І.В., Беркута Т.В.* Господарства населення в сучасному аграрному виробництві і сільському розвитку/І.В. Прокопа, Т.В. Беркута; НАН України; Ін-т екон. та прогнозів. — К., 2011. — 240 с.

5. *Свиноус І.В.* Проблеми стійкості особистих селянських господарств в умовах економічної кризи/І.В. Свиноус//Агроінком. — 2008. — № 3–4. — С. 45–48.